

GROEI OF SCHAARSTE

GROEI

OF SCHAARSTE

DE CRUCIALE VRAAG
IN TIJDEN VAN OVERVLOED

STIJN DECOCK

Bijzondere dank aan Niko Demeester, Hans Maertens,
Sandy Panis, Barbara De Clerck, Bart Vercoutere, Maarten Baes,
Stefanie Dhont, Bram Thuysbaert en Erik Durnez.

D/2017/45/15 – ISBN 978 94 014 4092 9 – NUR 781

Vormgeving binnenwerk: Stefaan Verboven | LetterLust
Vormgeving omslag: Gert Degrande | De Witlofcompagnie

© Stijn Decock & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2017.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden
en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie,
microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus
Erasmestraat 179 bus 101
3001 Leuven
België

www.lannoocampus.be

WOORD VOORAF

Bijna elke dag word ik met een tegenstelling geconfronteerd. Aan de ene kant kijk ik met open mond naar de snelheid waarmee technologie evolueert. Als gedelegeerd bestuurder van de grootste ondernemingsorganisatie van Vlaanderen observeer ik dit dagelijks in de organisaties die door onze leden geleid worden. Van de chemische industrie tot de banken, van textiel- tot energiebedrijven, van de logistieke sector tot de ICT-branche, overal is men bezig met de ontwikkeling van disruptieve technologieën. Technologie lijkt de maatschappij opnieuw fundamenteel te gaan veranderen. Computerchips zijn bijzonder goedkoop en krachtig. Data versturen en opslaan kost nauwelijks nog geld. Zonne- en windenergie wordt steeds goedkoper en is in sommige gebieden al de goedkoopste energiebron. Steeds meer bieden bedrijven via vernieuwende technologieën oplossingen voor grote maatschappelijke uitdagingen, van de klimaatopwarming tot de vergrijzing, van grondstofschaarste tot verkeersveiligheid. Wie dus met een ingenieursbril naar de wereld kijkt, heeft veel reden om optimistisch te zijn.

9

Aan de andere kant word ik als gedelegeerd bestuurder van een organisatie die dagelijks met het socio-economisch beleid te maken heeft, met heel wat pessimisme geconfronteerd. De regering krijgt de begroting niet rond, de overheids-schuld blijft torenhoog, de vergrijzingskost loopt steeds verder op, de economische groei ligt in het Westen lager dan we in de voorbije decennia gewoon waren, ... Dit veroorzaakt bij velen een gevoel van malaise en onzekerheid.

Hoe kun je aan de ene kant heel optimistisch zijn als je ziet wat er technologisch mogelijk is en tegelijkertijd heel pessimistisch als je naar de socio-economische realiteit kijkt? Het is de vraag waarover Stijn Decock, hoofdeconoom van Voka, zich boog. In *Groei of Schaarste* analyseert Stijn glashelder waarom die tegenstelling er is, en wat mogelijke oplossingen kunnen zijn.

Dit boek heeft de ambitie om verder te kijken dan enkele legislaturen of de eigen landsgrenzen. Het combineert enerzijds het optimisme van de vele Silicon Valley-boeken en anderzijds het pessimisme dat uit de teksten van heel wat bekende economen spreekt. Het uitgangspunt is hoe we een welvarende en duurzame maatschappij kunnen creëren in een hoogtechnologische samenleving, in de wetenschap dat zo'n omgeving druk zet op de traditionele economische parameters, zoals de groei van het bruto binnenlands product (bbp).

Om de tegenstelling op te lossen hebben we dus ‘out of the box’-oplossingen nodig, waarbij we moeten blijven inzetten op een verhoging van de toegevoegde waarde. Wat we onder toegevoegde waarde verstaan, zal in de toekomst wel niet meer helemaal hetzelfde zijn als nu. Bovendien zal een deel van die toegevoegde waarde zich niet automatisch in financiële opbrengsten vertalen. De deeleconomie kan bijvoorbeeld voor meer toegevoegde waarde zorgen, maar ze leidt niet automatisch tot een klassieke bbp-groei.

Voka wil als ondernemersorganisatie ook op lange termijn denken. Daarom ondersteunt Voka dit onderzoek. Ondernemers hebben er namelijk alle baat bij dat ons land welvarend blijft. Ook morgen wil een onderneming nog klanten. Een algemene verarming en schaarste is niet alleen nadelig voor de burger, maar ook voor de bedrijfs wereld.

10

Bovendien kunnen ondernemingen veel halen uit het beeld dat Stijn Decock schetst. Ondernemers hebben immers bij uitstek een neus voor de creatie van toegevoegde waarde. Door het lezen van dit boek zullen zij inzien hoe de relatie tussen de overheid, de bedrijven en de maatschappij zal veranderen. Zo zullen zij toekomstige kansen nog beter kunnen grijpen.

Dit is dus geen boek met een aantal traditionele standpunten van een ondernemersorganisatie. Het is wel een interessant denkkader over de maatschappij van morgen en hoe we de welvaart in die veranderde samenleving kunnen behouden. We hopen vooral dat dit boek doet nadenken en aanzet tot discussie. Veel leesplezier en denkgenot.

Hans Maertens

CEO van Voka

INHOUD

Woord vooraf	7
Introductie	15
1. De optimistische ingenieur ziet een eeuw van overvloed	23
De digitale tsunami	25
De machine maakt alles	29
Circulaire grondstoffen	33
Ongebreidelde energie houdt ons actief	39
Voldoende en gezond gevoed	45
2. De pessimistische econoom ziet een eeuw van schaarste	53
Het goudlokjesscenario wordt almaar onwaarschijnlijker	55
De groei daalt structureel	56
De vergrijzing is slecht voorbereid	62
Financiële ontwrichting: te veel schulden, te veel spaargeld	65
Toenemende ongelijkheid	69
Overheid zonder geld	74
3. De paradox uitgelegd, maar nog niet opgelost	77
Het meetsysteem is ontoereikend	79
De diensteneconomie maakt het nog moeilijker	82
De tegenstelling is minder groot dan gedacht	86
De markt doet haar werk, ook met schulden	88
De grote begripsverwarring omtrent schuld en sparen	90
Niet alles wat technisch kan, kan worden gerealiseerd	92
4. Naïeve oplossingen	95
Het basisinkomen, een ‘fausse, bonne idée’	97
De rijken laten betalen	107
Erfenissen zwaar belasten	110
Een andere maatstaf zoeken voor het bbp	111

5. Meer toegevoegde waarde is de oplossing	113
Toegevoegde waarde verschuift in de tijd	118
Hoe kunnen we de meetbare groei verhogen?	119
6. Niet-klassieke oplossingen	123
Vergrijzing en uitkeringen: naar een reële resultaatsverbintenis	126
Centrale banken investeren in infrastructuur	127
Negatieve inkomstenstaks	130
CO ₂ - en congestietaks	132
Een overheid die waar voor haar geld biedt	133
Doorbreek de gouden kooi	137
De regisserende overheid	138
Schulden in evenwicht houden	140
Deel en bouw woningen	141
Automatische loondrijvers afbouwen	143
Groei of schaarste in 10 concrete bedrijfstips	145
1. U zult gemiddeld trager groeien	147
2. Verander sneller van bedrijfsmodel	147
3. Focus ook op niet-meetbare toegevoegde waarde	148
4. De heilige graal: haal extra winst uit niet-meetbare toegevoegde waarde	149
5. Verkoop gebruiksgenot	150
6. Werk samen met de overheid	151
7. De publieke opinie en de overheid zullen strenger tegenover u staan	151
8. Wees een Maatschappelijk Verantwoord Ondernemer	152
9. Produceer opnieuw vanuit West-Europa	153
10. Spreek het overvloedig kapitaal aan	154
Eindnoten, bronnen en leestips	155

INTRODUCTIE

Een kleine tien jaar geleden raakte ik geïntrigeerd door het idee van piekolie. Die fascinatie bracht me in 2007 in het Ierse Cork. De Association for the Study of Peak Oil, kortweg ASPO, organiseerde er haar jaarlijks congres. Met piekolie wordt het moment bedoeld waarop de olieproductie de mondiale vraag naar olie niet meer kan volgen. Zo'n situatie zou – volgens de sprekers op het congres – niet alleen leiden tot schaarste en fors hogere olieprijsen, maar zelfs ons economische model doen wankelen. Andere grondstoffen zouden dezelfde weg opgaan, met een zogenaamde *peak everything* als gevolg: schaarste van zowat alle grondstoffen, extreem hoge grondstofprijzen en hierdoor een instorting van onze maatschappij. 'We're doomed!' was mijn gevoel na afloop van het congres.

De voorspelling, hoewel ze goed was onderbouwd, is niet uitgekomen. De olieprijsen piekten in de zomer van 2008 op 150 dollar per vat. Het was een van de redenen waarom de Amerikaanse kredietzeepbel in de zomer van 2008 uiteenspatte en ons in de grootste recessie sinds de jaren dertig stortte. De afgelopen jaren verdween piekolie geleidelijk van de radar. De Amerikaanse schalieolie kwam massaal op de markt, de recessie deed het aantal pendelaars afnemen, wagens werden zuiniger en het bezit van een wagen was niet langer hip.¹ Er dreigt de komende jaren geen tekort aan olie, laat staan aan energie.

Die jaren vlak voor en tijdens de Grote Recessie hebben mijn kijk op de economie ten dele veranderd. Heel wat mensen in de piekoliebeweging waren indertijd extreem pessimistisch. Ook veel economen voorspelden tien jaar geleden gitzwarte scenario's. Volgens sommigen stonden we dicht bij het scenario van de post-apocalyptische woestijnfilm Mad Max. Het beste wat je volgens de pessimisten kon doen was een lap grond kopen, een groot hek eromheen bouwen, een grote voorraad pasta en blikvoedsel inslaan en schietlessen volgen om te vermijden dat dieven met je beperkte oogst aan de haal zouden gaan.

Hoewel ik veel sympathie had voor het idee van piekolie, heb ik het pessimisme dat ervan uitging nooit gedeeld. De reden was mijn geloof in de markteconomie. Iedere schaarste creëert een prikkel om nieuwe zaken te ontwerpen en te lanceren. Het stenen tijdperk eindigde ook niet vanwege een tekort aan stenen. Hierdoor verschoof mijn blik almaar meer naar de productiecapaciteit van de economie. Het is de technologie die bepaalt of energieschaarste de maatschappij ontwricht

of niet. Is er op tijd een nieuwe technologie beschikbaar die opschaalbaar is, dan hoeven we niet zo veel te vrezen.

18

Inspiratie voor het idee dat als de nood hoog is, de menselijke soort (technologisch) tot veel in staat is, vond ik met name in het Amerika van begin jaren veertig. De Amerikaanse industrie verkeerde aan het begin van de Tweede Wereldoorlog in een lamentele staat. De Grote Depressie was nog altijd niet verteerd. De wil om de oorlog te winnen veranderde alles. De volledige productiecapaciteit werd ingezet, wat tot enorme productieresultaten leidde. Charles Sorensen, de rechterhand van Henry Ford, kreeg het voor elkaar om B-24 Liberators bommenwerpers op een lopende band te produceren. Om het uur rolde een vliegtuig van de band dat uit 1,2 miljoen onderdelen bestond. De Amerikaanse industrie produceerde in goed drie jaar tijd 300.000 vliegtuigen, 90.000 tanks en 124 vliegdekschepen. Wat vreedzamer qua opzet was het Apollo-programma. President John F. Kennedy sprak in 1961 de ambitie uit om op de maan te staan. Goed acht jaar later was het al zover. Als de noodzaak, de productiecapaciteit en het ondernemerschap er zijn, kan veel.

Bovendien geloof ik in de menselijke creativiteit. De mens is enerzijds een wezen dat zijn eigen omgeving door milieuvuiling en het uitputten van grondstoffen sterk onder druk zet. De geschiedenis zit vol met volkeren – van de Maya's in Mexico tot de inwoners van Paaseiland – die ten onder zijn gegaan omdat ze hun eigen leefomgeving uitgeput hebben. Maar tegelijkertijd neemt de creativiteit en de technologische kennis van die mens nog sneller toe, waardoor we de meeste milieuproblemen kunnen oplossen.

In mijn denken is de financiële economie die vooral naar schulden, inkomens of beleggingen kijkt, ondergeschikt aan de echte fundamenten van de economie: de productie en de vraag naar diensten en producten. Geld en schulden zijn een transactiemiddel om de vraag en het aanbod in evenwicht te brengen, maar hebben op zich geen waarde. Het productieapparaat dat erachter schuilt en de vraag naar producten en diensten van reële mensen is de echte waarde van een economie. Veel economen lijken dat te vergeten.

Door je te concentreren op productie en aanbod leer je als econoom veel meer te kijken naar technologische evoluties, schaalbare operaties en fysieke beperkingen. Ook de vraagzijde leer je door een andere bril te bekijken. De vraag naar goederen en diensten is immers constant in beweging. Ze wordt sterk beïnvloed

door technologische evoluties en mentaliteitswijzigingen. De fermette met twee grote gezinswagens is out, de stadsloft met een fixie is in. Het productieapparaat moet zich dan ook constant aanpassen aan de veranderende vraag. Deze kijk is ook belangrijk voor hen die vinden dat we te veel consumeren en op de grenzen van de planeet stuiten.

Dit laatste houdt me in het bijzonder bezig, aangezien ik jarenlang actief was in de milieu- en natuurbeweging en heel wat biologen tot mijn vriendenkring mag rekenen. Ik deel hun milieubekommernis volledig, maar geloof ook sterk dat de vraag in de toekomst nog meer gaat verschuiven van materieel consumentisme richting een milieuvriendelijke product-dienstenmaatschappij. Als West-Vlaming in Gent ben ik ook uitermate gefascineerd door allerlei nieuwe stedelijke experimenten (van lokale burgerinitiatieven over ambitieuze start-ups tot grootschalige infrastructuurinvesteringen) die we in steden zoals Gent, Brussel en Kortrijk zien. Het ene experiment is soms hopeloos naïef, het andere bevat de kiem van hoe we in de 21e eeuw in een metropool kunnen leven.

19

Dit boek kijkt dus in de eerste plaats naar het aanbod en de vraag van de economie en wat de evoluties zijn op dat vlak. De vaststelling is dat we op een eeuw van overvloed kunnen afstevenen dankzij het nieuwe digitale en machinetijdperk. Heel wat diensten kunnen op een haast oneindige schaal voor een extreem lage kost aangeboden worden. Producten kunnen dankzij nieuwe machines met hoge snelheid en hoge kwaliteit gemaakt worden. Dankzij de circulaire economie en de evolutie in hernieuwbare energie kan het productieapparaat veel milieuvriendelijker draaien dan vandaag. Op termijn zou de negatieve impact op het milieu en de eindige grondstoffen onbestaande moeten worden. Ook qua voedselproductie ziet er het, ondanks de klimaatverandering, niet naar uit dat we snel op grote tekorten zullen afstevenen.

Leg je deze positieve vaststelling echter naast het klassieke economisch denken, dan zien we een grote paradox ontstaan. In het klassieke denkkader van de economie is het pessimisme troef. Je gaat van veel economische analyses net niet van het dak van een torenflat springen.

Dat pessimisme bestaat eruit dat de economische groei structureel daalt, de ongelijkheid oploopt, de overheidsfinanciën in de meeste westerse landen onder druk staan, de vergrijzing onbetaalbaar is en de schulden hoog oplopen. Het leidt ertoe

dat burgers heel onzeker zijn over de toekomst en vrezen voor hun toekomstige koopkracht.

We proberen de paradox – een eeuw van overvloed versus een eeuw van dreigende verarming – te verklaren. De belangrijkste verklaring is de aard van de technologische evolutie en de almaar grotere dienstencomponent in de economie. Door die factoren wordt het steeds minder gemakkelijk om economische groei nog juist in cijfers om te zetten. Ook de kwaliteitsverbetering van diensten is moeilijk in bbp-cijfers (bruto binnenlands product) te vatten.

20 Nog een verklaring is dat belangrijke technologische doorbraken maar één keer een opwaarts effect op de productiviteit kunnen hebben. Ook het grotere aandeel van de diensteneconomie drukt de groei. Dienstenjobs zijn vaak minder gemakkelijk productiever te maken dan een job in de maakindustrie, waarbij dankzij betere machines meer gedaan kan worden met dezelfde hoeveelheid arbeid.

De klassieke financiële parameters zijn ook niet altijd goed bruikbaar om naar ongelijkheid te kijken. De ongelijkheid in consumptietermen is dankzij een groot en kwalitatief aanbod van goedkope producten en diensten net kleiner dan gedacht. De markt dicht de paradox vaak op een manier die niet meteen opvalt, bijvoorbeeld met een groot assortiment aan lowcostproducten.

Velen willen de paradox ongedaan maken door een basisinkomen in te voeren en/of de belastingdruk te verhogen via meer fiscaliteit. Dat lijken ons geen goede ideeën, ofwel omdat ze praktisch moeilijk uitvoerbaar zijn ofwel omdat er te veel negatieve neveneffecten zijn. Bovendien leunt het idee van het basisinkomen op de verkeerde premisse dat we op een wereld afstevenen waar een groot tekort aan jobs dreigt. Het is een idee dat we niet ondersteunen. Stijgende welvaart zorgt er altijd voor dat er op een of andere manier nieuwe jobs worden gecreëerd die voor extra toegevoegde waarde zorgen.

Hiermee zijn we aanbeland bij onze oplossing voor de paradox van een nakende eeuw van overvloed tegenover een zeer pessimistische economische analyse die op verarming en schaarste wijst. De focus van onze oplossing ligt in het concept van toegevoegde waarde. En die bestaat uit de productie van goederen en diensten. Hoe meer diensten en goederen we in de toekomst kunnen produceren, hoe minder reden er zal zijn voor pessimisme. Een pensioen in de toekomst, spaargeld,

een loon ... zijn namelijk trekkingsrechten op toekomstig geproduceerde toegevoegde waarde. Produceren we in de toekomst veel toegevoegde waarde, dan kunnen we het impliciete sociaal contract naleven. Is er weinig toegevoegde waarde, dan heeft mijn trekkingsrecht (hoeveel ik er ook heb) niet veel waarde.

Met andere woorden: we moeten zo veel mogelijk toegevoegde waarde creëren. Alleen laat een deel van die toegevoegde waarde zich niet meer in cijfers vangen. Daarom maken we het onderscheid tussen financieel meetbare toegevoegde waarde en financieel niet-meetbare toegevoegde waarde. Een gratis internetdienst behoort tot de tweede categorie. In de toekomst verwachten we vooral een stijging van die niet-meetbare toegevoegde waarde. Dus meer leuke toeters en bellen bij Google waarvoor je niet hoeft te betalen en die dus geen directe aanleiding geven tot groei.

21

Het probleem is dat het klassieke economisch en sociaal model op meetbare groei draait: 2 procent groei en 2 procent inflatie is het optimale ritme. Het is het ritme waarbij pensioenen betaalbaar blijven, banen gecreëerd worden en de schulden afbetaald kunnen worden. Als die meetbare groei tegenvalt, zitten we met een probleem.

Als oplossing moeten we in de eerste plaats proberen die klassieke groei zo hoog mogelijk te houden. Er is nog ruimte om de klassieke groei te verhogen via het opkrikken van het aantal arbeidskrachten, hogere productiviteit, betere scholing en een aantrekkelijk investerings- en onderzoeksklimaat. Daarnaast moeten we als westers land zo veel mogelijk naar structureel sneller groeiende markten exporteren.

Deze klassieke recepten zullen helpen om de groei gedurende enkele jaren richting 2 procent te duwen, alleen zal het op langere termijn moeilijk zijn om opnieuw met een jaarlijks gemiddelde van 2 procent aan te knopen. Daarom zullen we moeten kijken naar alternatieven om de welvaartsstaat bij een langdurig groeiritme van 2 procent overeind te bouwen. Daarvoor zullen we ook de financieel niet-meetbare groei in het welvaartscontract tussen burger en overheid moeten inbrengen.

Dat kan betekenen dat we pensioenen of spaargelden niet louter als een nominale verbintenis zullen beschouwen, maar veeleer als een resultaatverbintenis op levenskwaliteit. Het betekent ook dat we productiecapaciteit die onderbenut is

zullen moeten activeren. De centrale banken kunnen hier een belangrijke rol spelen, door rechtstreeks in infrastructuur te investeren.

Een negatieve inkomenstaks is ook een goed en goedkoper alternatief voor een basisinkomen. Je gaat er hierbij vanuit dat er voldoende banen zullen zijn en dat zoveel mogelijk mensen aan het werk zijn, maar past een deel van het nettoloon bij voor wie bepaalde laagproductieve banen uitvoert waardoor je vermijdt dat je 'working poor' werknemers krijgt.

Bovenal heb je een sterk ondernemersklimaat nodig om in de toekomst de toegevoegde waarde te creëren. Want ondernemers zijn het best geplaatst om zowel op grote als kleine schaal met de juiste producten en diensten te komen die voor de meeste toegevoegde waarde zorgen.

22

Tot slot geven we ook tien strategische aanbevelingen voor ondernemers. Het zijn volgens ons de gevolgen voor ondernemers van het wereldbeeld dat wij hier schetsen.

Stijn Decock